

ТАРБИЯ ЖАНА ТААЛИМ
ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ
EDUCATION AND TRAINING

*Сабырова Эльзада Сыдыковна,
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент,
К. Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университети,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

*Алымбаева Бермет Бекешовна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
лаборатория башчысы,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

ЗАМАНБАП КООМДО БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛООНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

*Сабырова Эльзада Сыдыковна,
кандидат педагогических наук, доцент,
Бишкекский гуманитарный университет имени К. Карасаева,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

*Алымбаева Бермет Бекешовна,
заведующая лаборатории,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

*Sabyrova Elzada Sydykovna,
PhD, Associate Professor,
Bishkek Humanitarian University named after K. Karasaev,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

*Alymbaeva Bermet Bekeshovna,
Head of the Laboratory,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

PROBLEMS OF CHILDREN'S EDUCATION IN MODERN SOCIETY

Аннотация: Бул макалада авторлор, мамлекеттин көңүлүндө. Анткени, балдарды заманбап коомдо балдарды тарбиялоо маселесинин актуалдуулугун караган. Коомдук тарбиялоо баардык эле өлкөлөрдө стратегиялык маселе катары ар дайым мамлекеттин көңүлүндө. Анткени, балдарды коомдук тарбиялоодо адамзат, улут, социум топтогон социалдык-тарыхый тажрыйбаны, маданиятты, руханий адеп-ахлак салттарын муундарга мурастап өткөрүү-

нүн куралы катары көрсөтүлүп келген. Авторлор, коомдук тарбиялоо жөнүндө канчалык көп айтып жатышканын эске алып, бирок ошол нерсе аткарылбай келе жатканын биздин эң негизги маселелерибиз экендигин белгилешет.

«Социалдык тарбия» термининин, илимий проблема катары социалдык билим берүүнүн калыптануу булактары, социалдык, инсандык жана тарбияны түшүнүүдөгү изилдөө мамилелери, анын мазмунунда ченемдик-түшүндүрүү образы катары теориялык көрүнүштөрдү карашат.

Аннотация: В данной статье авторы рассмотрели актуальность воспитания детей в современном обществе. Социальное воспитание всегда находится в центре внимания государства как стратегическая проблема во всех странах. Ведь социальное воспитание детей представлено как средство передачи накопленного человечеством, нацией, социумом социально-исторического опыта, культуры, духовно-нравственных традиций, передаваемых по наследству из поколения в поколение.

Авторы, учитывая, как часто они говорят о социальном воспитании в последнее время, но, тем не менее, неудовлетворенность этим, несомненно, является одной из наших основных проблем.

Рассматриваются использование термина «социальное воспитание», источники формирования социального образования как научной проблемы, исследовательские отношения в понимании социального, личного и воспитательного, его теоретические проявления как нормативно-объяснительного образа в содержании.

Annotation: In this article, the authors considered the relevance of raising children in modern society. Social education is always in the center of attention of the state as a strategic problem in all countries. After all, the social upbringing of children is presented as a means of transferring the socio-historical experience, culture, spiritual and moral traditions accumulated by mankind, the nation, society, which are inherited from generation to generation.

The authors, considering how often they talk about social education lately, but nevertheless, dissatisfaction with it is undoubtedly one of our main problems.

The use of the term “social education”, the sources of the formation of social education as a scientific problem, research relations in understanding the social, personal and educational, its theoretical manifestations as a normative and explanatory image in the content are considered.

Түйүндүү сөздөр: социалдык тарбия, коомдук билим берүүнү илим катары өнүктүрүү булактары менен проблемалары, педагогикалык кубулуштарды түшүнүүдө жалпы илимий мамилелер, тарбиялык иш-аракеттин субъекттери, үй-бүлө, салыштыруу, метод, моралдык-руханий баалуулуктар.

Ключевые слова: социальное воспитание, источники и проблемы развития народного образования как науки, общенаучные подходы в понимании педагогических явлений, субъекты воспитательной деятельности, семья, сравнение, метод, нравственно-духовные ценности.

Key words: social education, sources and problems of development of public education as a science, general scientific approaches in understanding pedagogical phenomena, subjects of educational activity, family, comparison, method, moral and spiritual values.

Киришүү. Заманбап коомдо балдарды тарбиялоо – келечек муундардын калыптанышынын жана алардын коомго интеграциясынын негизги элементи. Тез технологиялык прогресс, ааламдашуу жана социалдык-маданий өзгөрүүлөрдүн шартында тарбиялоонун ролу өзгөчө актуалдуу болуп саналат. Бүгүнкү күндө ата-энелер жана мугалимдер балдарынын ийгиликтүү өнүгүүсүн жана заманбап дүйнөдө жашоого даярдыгын камсыз кылуу үчүн тарбиялоонун салттуу ыкмаларын жаңы шарттарга ылайыкташтыруулары керек.

Заманбап коомдо балдарды тарбиялоонун актуалдуулугу барган сайын маанилүү

болуп баратат, анткени ал ар бир баланын келечегине гана эмес, бүтүндөй коомдун калыптанышына да таасирин тийгизет. Заманбап реалдуулук ата-энелерге, мугалимдерге жана коомго көптөгөн жаңы милдеттерди коюп жатат, алар билимге теренирээк түшүнүүнү жана мамилени талап кылат. Заманбап шарттарда тарбиялоо маселеси өзгөчө актуалдуу болуп саналат, анткени азыр биздин коомдо тарбиялоо процессинде олуттуу орунду ээлеген эскини кайра карап чыгуу жана жаңы турмуштук баалуулуктарды калыптандыруу жүрүп жатат. Мындай шарттарда азыркы маданий мейкиндикте адамды бириктирип, багыт ала турган белгилүү бир идея керек.

Изилдөөнүн максаты. Заманбап социалдык-маданий жана технологиялык өзгөрүүлөрдүн шартында балдарды тарбиялоонун маанисин талдоо жана ачып берүү.

Изилдөөнүн методу. Теориялык изилдөө, талдоо, анализдөө, синтездөө, салыштыруу.

Негизги мазмуну. Балдарды тарбиялоо биздин коомдо болуп жаткан көптөгөн терс көрүнүштөр менен татаалданууда: социалдык системанын кризиси; саясий кырдаалдын начарлашы; социалдык чыңалуу; этникалык араздашуу; экономикалык туруксуздуктун күчөшү; жашоону криминалдаштыруу; экологиялык абалдын начарлашы; адеп-ахлактын төмөндөшү ж.б. Коом жаш муундарды тарбиялоо маселелерине ар дайым зор көңүл буруп келген. М. Монтень мындай деп жазган: «Тарбиялоо коомдогу адамдарды бузбастан, ал бизди жакшы жакка өзгөртүшү керек. Заманбап мезгилдин талабына ылайык жаңыча ой жүгүртүү мүмкүндүгү жогору, өз элинин учугун улап, келечекти өнүктүргөн инсанды тарбиялоо – башкы милдеттердин бири болууда» [1, 70-б.].

Бирок баарына карабастан, тарбия адам ишмердүүлүгүнүн эң маанилүү жана татаал системаларынын бири болгон, болуп келет жана боло берет.

Адамды тарбиялоодо эң биринчи орунду анын айланасындагы адамдардын жүрүм-туруму ээлейт. Биздин өзүбүздүн жүрүм-

турумубуз эң чечүүчү нерсе. Баланы сүйлөшкөндө, үйрөткөндө, буйрук бергенде гана тарбиялабайбыз. Жаныбызда жокто деле бала тарбиялайбыз. Кантип кийинебиз, башка адамдар менен жана башка адамдар жөнүндө кантип сүйлөшөбүз, сүйүнөбүз жана кайгырабыз, дос-душмандарга кандай мамиле кылабыз, кантип күлөбүз, кантип угабыз - мунун баары бала үчүн чоң мааниге ээ.

Тарбиялык иштин чыныгы маңызы балага түздөн-түз таасир этүүдө эмес, анын жашоосун уюштурууда. А.С. Макаренко айткандай, «Тарбиялоо кичинекей нерселерден турат, дайыма, күн сайын, саат сайын аракеттенүүнүн натыйжасы» [6, 499-б.]. Бул жашоону алып баруу, аны уюштуруу ата-эненин эң жооптуу милдети.

Заманбап технологиялар, анын ичинде интернет, смартфондор жана социалдык тармактар ата-эне тарбиясына чоң таасирин тийгизди. Виртуалдык чөйрө өсүп келе жаткан муундун жашоосунун ажырагыс бөлүгү болуп калды, ал педагогдор үчүн мүмкүнчүлүктөрдү да, кыйынчылыктарды да жаратууда. Бир жагынан, маалымат жана билим берүү ресурстарына жетүү кыйла кеңейүүдө, экинчи жагынан, интернетке көз карандылыктын, киберкуугунтуктун жана жеке турмуштун бузулушунун коркунучу өсүүдө.

Ата-энелердин жана тарбиялоо мекемелеринин эң маанилүү милдети балдарды медиа сабаттуулукка үйрөтүү, критикалык ой жүгүртүү жөндөмүн жана интернетте коопсуз жүрүм-турумду өнүктүрүү болуп саналат. Окуу процессинде технологияны колдонуу тең салмактуу болушу жана келечекте суроо-талапка ээ боло турган көндүмдөрдү калыптандырууга багытталышы керек.

Тарбиялоо татаал жана кыйын маселе, бирок ата-эне же мугалим баланы өз алдынчалуулука тарбиялашы абзел. Көрүнүктүү жазуучу жана педагог Л.Н. Толстой: «...Билимге эки эреже берер элем: өзүң эле жакшы жашабастан, өзүңдүн үстүңдөн иштөө, тынымсыз өркүндөтүү... Башкалардын билими өзүңдү тарбиялоого кирет,

башка эч нерсе кереги жок», – деп айткан [5, 499-б.].

Тарбия адам жер бетинде пайда болгондон эле пайда болгон. Башында бул үй-бүлөлүк максаттарды көздөгөн. Коомдор жана мамлекеттер пайда болгондо, үй-бүлөлүк тарбиялык максаттарына социалдык жана диний максаттар кошулган. Кыргыздарда илгертен бери эле тарбиянын максаты адамды үй-бүлөдө жашоого даярдоо жана ага дин жана илимдин даанышмандыгын жеткирүү болгон. Ошондуктан ата-эненин балдарга бийлиги чексиз болгон, ал тургай чоңдор да ата-энелерине баш ийип турган. Тарбиялоо коомдук, б.а. бардык балдар өкмөттүн көзөмөлү астында чогуу тарбияланган. Эркек балдарды чыдамкайлыкка, сабырдуулукка жана тартипке үйрөтүшкөн; дене көнүгүүлөрү аркылуу аскердик кызматка даярдалган. Кыргыздардын адептүү инсан жөнүндөгү идеалы мындай болгон: жигит согушта күчтүү, эпчил гана болбостон, бул сапаттарды коомдук оюндарда да көрсөтө алышы керек. Кооз сүйлөө, музыка жана эне поэзиясы менен таанышуу, ошондой эле кандайдыр бир билим алуу жакшы тарбиялануунун зарыл сапаттарын түзгөн.

Тарыхый өнүгүүнүн жүрүшүндө көптөгөн илимпоздор жана практиктер жаш муундарды тарбиялоого катышышты. Анын мазмуну практикалык тажрыйбанын жана педагогика илиминин өнүгүшүнө жараша, ошондой эле коомдук тажрыйбанын улуу муундан жаштарга өтүшүнүн натыйжасында жаңыланып турат. Тарбиялоо эң биринчи үй-бүлөдөн башталат.

Үй-бүлө эң байыркы социалдык институт, бири-бирине кам көргөн, бири-бирине социалдык, экономикалык жана психикалык жактан колдоо көрсөткөн адамдардан турган коомдун бирдиги. Адамдын бойго жеткен жашоосунун мүнөзү жана тарбиялоо принциптери үй-бүлөдө түптөлөт. Тарбиялоо процессинде, чоңдордун кийлигишүүсүз өскөн бала тартипсиз адам болуп чоңоюшу мүмкүн. Учурда үй-бүлөдө балдарды тарбиялоонун көптөгөн ыкмалары бар. Бирок коом бул маселеде заманбап мамилени талап

кылат. Мындай мамиле жаш муундун кызыкчылыктарына жана жашоо принциптерине негизделиши керек.

В.А Сухомлинский «Күн бир тамчы сууга чагылышкандай, бала – ата-эненин күзгүсү» – дейт;

Эгер мындай карап көрсөк, бир тамчы суу – бул биз жашап жаткан коом жана анын кичинекей бир бөлүгү бул үй-бүлө, ал эми күн – алгач үй-бүлөдө тарбияланган бала деп айта алабыз [2].

Үй-бүлө – бул баланын физикалык, психикалык, эмоционалдык жана интеллектуалдык өнүгүүсү үчүн шарттар түзүлгөн чөйрө. Үй-бүлөнүн негизги функцияларынын бири тарбиялык функция: балдарга жакшы тарбия берүү [4, 256-б.]. Заманбап балдар кыргыз баалуулуктарын өзгөргөнүн көрсөтүп турат. Негизги өзгөрүүлөр эмгек, тактык, сыйлоо, руханий баалуулуктарды эмес материалдык баалуулуктарды борборго коюу жана өзүмчүлдүккө алмаштырууда. Азыркы коом үй-бүлөдө атанын биринчилиги, бала тарбиялоодо эненин ролу, балдардын ата-энеге баш ийүүсү күчүн жоготкондуктан өзгөрдү. Ата-эне менен балдардын ортосундагы баарлашууда тендикти көрсөтөт. Чоңдорду сыйлоону балдар дайыма биле бербейт. Кээде ата-энелер балдарына аз убакыт бөлүп, алардын билим алуусу үчүн өзгөчө күч-аракетти жана билимди жумшашпайт: «Мен акча табам» жана «Мен үй-бүлөмдү багам» – бул көпчүлүк ата-энелердин пикири» [4, 256-б.].

Кандайдыр бир иш-аракетти баалоодо биз адатта белгилүү бир идеалдуу нормадан чыгабыз, бирок тарбиялык ишмердүүлүктө андай норма жок. Анткени, биринчиден, ата-эненин ишинде башка жумуштагыдай эле каталар, кемчиликтер болушу мүмкүн, экинчиден, ар бир бала индивидуалдуу болгондуктан, анын темпераментине, кулк-мүнөзүнө, ыктарына ылайык келген өзгөчө индивидуалдык мамиле керек.

«Жакшы ата-эне, жакшы балдарды тарбиялайт» – бул сөздөрдү күнүмдүк турмушта көп угууга болот. Бирок, кайсы ата-энени жакшы деп атоого болорун түшүндүрүү кыйын. Кээ бир адамдар балдарды туура

тарбиялоо боюнча китептерди окуу менен жакшы ата-эне боло алат деп ойлошот. Башкалар үй-бүлөдө балдарды тарбиялоодо эң негизгиси сүйүү жана камкордук деп эсептешет. Өзгөчө жаш ата-энелердин көбү ката кетириши мүмкүн. Бул көйгөй маселе катары каралып келген жана боло берет. Үй-бүлөдө балдарды тарбиялоо татаал жана карама-каршы процесс экенин да эстен чыгарбоо керек [7].

Азыркы үй-бүлөлөр барган сайын ар түрдүү болуп баратат. Салттуу үй-бүлө структуралары өзгөрүүлөргө дуушар болууда: толук эмес үй-бүлөлөрдүн, өнөктөштүктүн ар кандай формасындагы үй-бүлөлөрдүн жана интернационалдык үй-бүлөлөрдүн саны өсүүдө. Бул өзгөртүүлөр ар бир бала уникалдуу үй-бүлөлүк жагдайларга туш болгон ата-энелик жаңы кыйынчылыктарды жаратат.

Мындай шартта тарбиялоо ата-энелерден жана мугалимдерден көбүрөөк ийкемдүүлүктү жана түшүнүүнү талап кылат. Балдардын туруктуу психологиялык негиздерин калыптандырууга, өзгөрүүлөргө көнүү жөндөмүнө жана социалдык интеграция көндүмдөрүн өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл буруу зарыл.

Үй-бүлөдөгү заманбап тарбиянын негизги милдети – баланы ата-энеден көз карандысыз, коомго туура келген өз алдынча жашоого даярдоо. Ал эми жогоруда айтылган жаңы сапаттарга – өз алдынчалыкка багыт алууну талап кылат. Бирок биз аларды туура багытка багыттай билишибиз керек. Заманбап коомдо, тарбия демократиялык мүнөзгө ээ. Ата-энелер дагы, балдар дагы бүгүнкү жашоого эң оңой көнүшөт. Шарттардын өзгөрүшүнө байланыштуу кыргыз үй-бүлөсү кризистерге дуушар болууда: экономикалык жана социалдык. Экономикалык – жумушсуздук, эмгек акынын жана жөлөк пулдардын аздыгы, баланы үй-бүлөдө багуу, медициналык тейлөө жана башкалар. Социалдык себептердин ичинен эң кеңири тарагандары: аракеттик, мителик, жубайлардын биринин же экөөнүн тең мыйзамсыз жүрүм-туруму. Эреже катары, бул үй-бүлөнүн маданиятынын төмөн дең-

гээли жана терс тарбиялык потенциалы менен коштолот. Мындай үй-бүлөдө чоңойгон бала көп учурда тең салмактуу эмес, психологиялык жактан депрессияга кабылат, үй-бүлөдөгү жана социалдык жүрүм-турумдун адекваттуу стереотиптери калыптанат, үй-бүлө мүчөлөрүнүн позитивдүү жүрүм-турумунун үлгүлөрү жок болот [8, 76-б.].

Ата-эненин мүнөзүнүн же жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрү балага түздөн-түз таасир этет. Алар ата-энеде болгон сапаттар, анын балдарында да байкалат деп ойлошот. Ата-эне менен баланын өнүккөн сапаттарынын ортосундагы байланыш абдан күчтүү. Көп нерсе баланын нерв системасынын түрүнө жана үй-бүлөнүн жашоо шартына жараша болот. Мисалы, катаал, үстөмдүк кылуучу үй-бүлөдөгү балдарда оройлук, уятсыздык сапаттар болот.

Тарбиянын ишмердүүлүктүн башка түрлөрү менен байланышы, тарбиянын белгилүү бир мотивдерге баш ийиши, ошондой эле адамдын бүткүл инсанында тарбиянын орду – мунун баары ар бир ата-эне тарбиясына өзгөчө, кайталангыс, индивидуалдуу мүнөз берет. Ошондуктан баласын стихиялуу эмес, аң-сезимдүү тарбиялагысы келген болочок ата-эне баласынын тарбиясын талдоону өзүнөн, өзүнүн инсандык өзгөчөлүктөрүн талдоодон баштоосу керек. Балдар табиятынан өтө назик, губкага окшош, баардык нерсени өзүнө бат эле сиңирип жана кабыл алуучу экенин билүү да маанилүү. Алар дүйнөнү чынчыл жана асылзат катары көрүшөт жана алардан да ошону күтүшөт. Суроо туулат: биздин коомдо кылмышкерлер, адам өлтүргүч маньяктар жана башка девианттык жана делинквенттик жүрүм-туруму бар адамдар кайдан чыгат?

Австриялык психолог Зигмунд Фрейддин айтымында: «Бардык көйгөйлөр бала кезинен келип чыгат». Тарбияга жараша мүнөз калыптанат. Мүнөздүн калыптанышы бала кезинен башталат. Мүнөздөн адат пайда болот, адаттан биздин тагдырыбыз жаралат [5].

Бала өз алдынча, ички дүйнөсү менен гармониялуу инсан болуп өсүүсү үчүн тарбияда сүйүүнү, катаалдуулукту табуу

маанилүү. Баланы тарбиялоонун негизги максаты баланын ар тараптуу өнүгүүсү жана анын жашоосун элге пайдалуу кылуу экенин унутпашыбыз керек. Ал эми тарбиялоо ушул жыйынтыкка гана багытталышы керек. Андыктан, чарчаганыңызга же иштегениңизге карабастан, бала менен баарлашууга мүмкүн болушунча көңүл бурууга аракет кылуу керек. Анткени, бир нерсени оңдоого же өзгөртүүгө, же жөн гана бала менен туура мамиле түзүүгө мүмкүн болгон учур азыркы учурда көптөгөн ата-энелердин көйгөлүү маселеси.

Корутунду. Заманбап коомдо балдарды тарбиялоонун актуалдуулугу талашсыз жана комплекстүү мамилени талап кылат. Технологиялык, социалдык жана маданий өзгөрүүлөрдүн шартында ата-энелер жана мугалимдер өздөрүнүн тарбиялоо ыкмаларын жаңы реалдуулукка ылайыкташуусу зарыл. Коопсуз, колдоочу жана билим берүүчү чөйрөнү түзүү, медиа сабаттуулукту жана маданияттар аралык коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү ийгиликтүү ата-эне тарбиялоонун негизги аспектилери болуп саналат. Ата-энелердин, тарбиялоо мекемелеринин жана мамлекеттик мекемелердин биргелешкен аракеттери балдарды заманбап дүйнөдө ийгиликтүү жана гармониялуу жашоого даярдоого жардам берет.

Адабияттар:

1. Алымбаева Б.Б., Сабырова Э.С. Балдарды тарбиялоодогу үй-бүлөнүн жана мектеп-

тин кызматташтыгы // Известия Кыргызской академии образования. [Текст]. – Бишкек, 2016. – №1 (37). – С. 66-73.

2. Василий Александрович Сухомлинский цитаталар [Электрондук ресурс]. Источник: <https://ru.citaty.net/avtory/vasilii-aleksandrovich-sukhomlinskii/>
3. Верестов, Д. Сезимдерди тарбиялоо. 1-китеп - Нилдин жээгине жакын // Д. Верестов. – Санкт-Петербург, АСТ, Астел – Санкт-Петербург, ВКТ, 2011. – 442 б.
4. Ефремов О.Ю. Педагогика: Кыска курс. – Санкт-Петербург: Петр, 2009. – 256 б.: – («Кыска курс» сериясы).
5. Зигмунд Фрейд // Улуу Совет Энциклопедиясы: [30 томдукта] / ч. ред. А.М. Прохоров. – 3-бас. – М.: Совет энциклопедиясы, 1969-1978-ж.
6. Макаренко, Антон Семенович: [архитектор. 17-октябрь, 2022-жыл] / Богуславский М.В. // Ломоносов - Манизер [Электрондук ресурс]. – 2011. – 499-б. – (Чоң орус энциклопедиясы: [35 томдо] / башкы редактор Ю.С. Осипов; 2004-2017, 18-т.).
7. Синицына Г.П. Заманбап мектеп окуучусун тарбиялоо: окуу китеби. – 3-басылышы, Омск: Омск мамлекеттик педагогикалык университетинин басмаканасы. – 2010-ж.
8. Яковлев Е.В., Яковлева Н.О. Колдоо педагогикалык феномен катары // Азыркы жогорку мектеп: инновациялык аспект. – 2010. – № 4. – Б. 74–83.

Рецензиялаган:
Коңурбаев Т.А.,
педагогика илимдеринин кандидаты